

**ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА, НОВІ
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ**

УДК 78:159.9

Софія Бедакова

**ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПІЗНАННЯ
МУЗИЧНОГО ТВОРУ**

Стаття присвячена формуванню у майбутніх вчителів музичного мистецтва системи знань та уявлень про сутність специфіки музичного виконавства. Методологічні підходи: аналітичний – при вивченні історичної та мистецтвознавчої літератури з питань аналізу провідних наукових напрямів осмислення теорії музичного виконавства як наукової проблеми; культурологічний підхід – в контексті суб'єктивно-об'єктивних чинників виконавської діяльності; мистецтвознавчий – при аналізі жанрово-стильових особливостей музичних творів. Отже, музичний твір як продукт музично-виконавської діяльності існує і матеріалізується у звукообразній константі як специфічної форми свідомості і відображення реального світу людських почуттів та емоцій.

Ключові слова: інтерпретація, специфіка музичного виконавства, художньо-творча діяльність, елементи музичної мови, музичні стилі, виконавська діяльність.

The article is devoted to the formation of a knowledge system and ideas about the music specificity of music specialties students' performances – future teachers of Music. The basic directions of methodological approaches to the knowledge of a music work, which determine the essential features and properties of music as a form of art, have been determined. They are the following: analytical approach – in the study of historical and art criticism and cultural literature on the analysis of the leading scientific areas that have influenced the development and comprehension of the theory of music performance as a scientific problem; cultural approach – in the analysis of genre and stylistic features of music works. The article deals with the specific approaches of music work interpreting which define essential features and attributes of music as a branch of art. The specificity of music interpreting that includes the problems of comprehensive and deep study of the artistic conception of the composer has been analyzed. The approaches to qualitative acquirement by artistic and expressive means and the performing technology have been studied. The attention is focused on the performance of the works according to historical and stylistic, national, genre or exact and artistic

peculiarities of composer's stylistics. Consequently, a music work as a product of music performances exists under the difficult conditions of objective-subjective relations, arises and materializes in a sound-like constant as a unique identification of a specific form of consciousness and thinking, reflection of the real world of human feelings and emotions.

Keywords: *interpretation, specificity of musical performance, creative activity, elements of music language, music styles, performing activity.*

Одним з основних питань, навколо якого вже багато років ведуться дискусії, є питання специфіки музичної інтерпретації та пізнання музичного твору в процесі музичного виконавства, що охоплює проблеми всебічного і глибокого пізнання художнього задуму композитора, якісного оволодіння художньо-виражальними засобами і виконавською технологією, правильного виконання творів відповідно до історико-стильових, національних, жанрових чи конкретно-творчих (манера письма композитора) особливостей. Значна увага приділяється проблемі «свободи-несвободи» виконавця, визначенню межі його індивідуального творчого впливу на твір, а відтак і міри суб'єктивізації виконавського процесу та ролі інтерпретації на художньо-творчий розвиток особистості виконавця.

Теоретичні проблеми музичного виконавства актуалізувалися в багатьох європейських країнах у першій половині ХХ століття. В Україні окремі аспекти музичного виконавства у площині етнокультури вивчають українські етнологи С. Грица, А. Іваницький, С. Кириєнко, історичні процеси розвитку музичного виконавства і становлення виконавських шкіл осмислюють музикознавці В. Антонюк, Ю. Волощук, Б. Гнидь, Л. Корній, Л. Круль, В. Сумарокова та інші. Послідовним і цілеспрямованим є дослідження сутності і специфіки музики з соціокультурних позицій, це праці Є. Дукова, Г. Єрмакової, Ю. Капустіна, А. Сохора, В. Цукермана та інші.

Мета статті – дослідити специфіку музичного виконавства, яке розкриває особливості виконавського мистецтва в цілому як художнього явища і художньо-творчої діяльності та в його предметі – музичному творі – у характерних властивостях, специфічних виражальних засобах та елементах, іманентно притаманних виключно музичному мистецтву.

Специфіка музичного виконавства як і будь-якого іншого соціального чи художнього явища, проявляється через сутнісні ознаки і властивості, що характеризують його унікальність, лише йому притаманні засоби, способи і форми діяльного виявлення. У той же час вона відображає особливості виконавського мистецтва в цілому як художнього явища і художньо-творчої діяльності, і зумовлюється ними. Розуміючи це, Є. Г. Гуренко визнає, що «питання про те, що визначає специфіку виконавського мистецтва, як і досі зберігає свою гостроту. Такою рисою,

на нашу думку, є наявність художньої інтерпретації» [1, с. 51–57].

Досить розповсюдженим є видово-мистецький підхід до характеристики музики, що виявляє її зовнішні чи загальні сутнісні ознаки і на їх підставі відрізняє від інших мистецтв. Наприклад: музика – мистецтво звуку; музика – мова почуттів; музика – мистецтво, що інтерпретує і перероблює життєве в музичне за своїми особистими законами [7, с. 39] і т.п.

Однією з важливих характерних рис музики дослідники вважають відмінності її естетичної цінності. Зокрема, специфіку музики в аксіологічному аспекті, історичні типи музичної цінності та специфічну художню цінність музики висвітлює Т. В. Чередниченко. На її думку, історичне «виокремлення музики у самостійну сферу існування стає передумовою до більш повного виявлення творчої цінності мистецтва – його специфічної художньої цінності» [9, с. 207].

Специфіка музичної інтерпретації відображає особливості виконавського мистецтва в цілому як художнього явища і художньо-творчої діяльності, і зумовлюється ними. Тому специфіку музичного виконавства треба шукати в його предметі – музичному творі, а ширше, – у характерних властивостях, специфічних виражальних засобах та елементах, іманентно притаманних виключно музичному мистецтву.

Усвідомити феномен музики можна лише за умови глибокого проникнення в її «матеріальну сферу», всебічного виявлення виражальних засобів – носіїв художньої образності. Усе багатство музичних засобів, уся різноманітність елементів музики (мелодія, гармонія, ритм і т.д.) мають інтонаційну основу. Музичне мистецтво не може існувати без цієї основи [6, с. 13–15].

Найхарактернішою константою музичного мистецтва, його основним виражальним засобом, що не має аналогів у сфері людського пізнання і відображення реальної дійсності, раціонально-логічного мислення та емоційно-почуттєвого переживання є музична мова. Її «матерію» складає сукупність відповідно організованих у русі і часі звуків різної висоти і тривалості, які, підлягаючи інтонуванию відповідно до логіки викладення музичної думки, несуть основні смислові і художньо-виражальні навантаження. Звук – аксіальний елемент музичної мови.

Музична мова відтворює художні образи, викликає певні психологічні стани за допомогою специфічних виражальних засобів, які у системі логіко-семантичних взаємозв'язків інтонованих звуків, що об'єднуються у малі та великі структурні побудови і отримують певне організаційно-функціональне і виражальне значення, і шляхом взаємодії цих побудов у часовому викладенні музичної думки, виконують важливу роль у відтворенні ідейно-художнього змісту і художньої якості твору.

Основним виражальним елементом музичної мови є мелодія –

унікальна форма людського мислення і виявлення, художній засіб передачі почуттів та емоцій, що не має аналогів і існує лише у сфері музичного мистецтва.

Характерним виражальним засобом іманентним лише музиці є лад, в основі якого знаходиться взаємозв'язок музичних звуків, детермінований і обумовлений залежністю нестійких звуків від стійких. Кожний лад володіє певними виражальними можливостями і конкретно використовується в музичній творчості для передачі характеру музики, створення необхідної емоційно-почуттєвої атмосфери.

Таким же унікальним атрибутивно-виражальним елементом музичної мови є гармонія, що у загальному тлумаченні розуміється як закономірне об'єднання тонів у співзвуччя і зв'язок співзвуч у їхньому послідовному русі [10, с. 108]. У музичному творі гармонія виконує важливі функції в часовому процесі музичного розвитку, передачі музичного змісту і форми, найповнішого виявлення художньої образності, стилістичних і жанрових характеристик звучання, збагачує і поглиблює звучання тематизму, узгоджує багатоголосся, складові елементи фактури, конкретизує взаємини великих і малих частин твору, елементів мелодії та окремих звуків. Важливі логіко-структурні та художньо-виражальні функції виконують такі елементи і засоби музичної мови, як ритм, темп, динаміка, тембр, фактура, артикуляція і, як уже відзначалось, інтонація.

У сфері загальноестетичних категорій знаходяться поняття стилю, жанру і творчої манери, вони є визначальними чинниками в усіх видах мистецтв. Стиль переважно трактується як «внутрішній зв'язок елементів художнього цілого – закон єдності компонентів, що належать до даної художньої системи художній стиль сприймається як естетична спільність, схожість ряду творів мистецтва» [2, с. 6–7].

У музичному мистецтві поняття стилю пов'язується з конкретними етапами його розвитку, що визначали у той чи інший історичний період: особливості світосприймання і художньо-творчого мислення та їх відображення в музичній творчості. На основі соціокультурних передумов і реальних чинників, що виникали і розвивались у тогочасній художній практиці, сформувалися музичні стилі Бароко, Рококо, Класицизм, Романтизм, кожний з яких, відображаючи систему художнього мислення своєї епохи, володіє характерними рисами, відмінними від інших. Існують також поняття національного і регіонального стилю, що відображають особливості музичного мислення, інтонування, специфічні прийоми співу, гри на музичному інструменті, колективного музикування тощо, які історично сформувалися в музично-практичній діяльності окремої нації, народу, населення певного територіального регіону.

Зрозуміло, що специфіка музичного стилю, конкретні стилістичні відмінності відіграють важливу роль у виконавській діяльності як стосовно

достовірності, глибини пізнання і осмислення музичних творів, так і виявлення особливостей їх виконання, узгодження індивідуального стилю з історично усталеними вимогами певної епохи і творчого напрямку.

Якщо поняття стилю у музичному мистецтві зовнішньо має багато спільного з його дефініціями в інших видах мистецтв, то музичний жанр володіє усіма ознаками унікальності, іманентності лише музиці. Жанрова диференціація музики здійснюється на рівні видів, форм і сфер побутування: оперний жанр, симфонічний жанр, вокально-хоровий жанр тощо. Кожний з жанрів має характерні ознаки «усталеної форми організації твору», без глибокого усвідомлення конструктивних особливостей і художньо-виражальних можливостей якої не можна досягти належного рівня відтворення музики.

Мистецтво, як відомо, відображає реальну дійсність у художніх образах. «Художній образ, – пише А. Я. Зись, – це цілісна і закінчена характеристика життєвого явища, співвіднесена з художньою ідеєю, дана у конкретно-почуттєвій, естетично значимій формі» [3, с. 107]. Він містить ознаки єдності загального та індивідуального, об'єктивного і суб'єктивного, емоційного і раціонального, змісту і форм. Його специфічність полягає в особливих, притаманних лише музичному мистецтву, засобах і способах формування матеріального субстрату (звукової матерії), у принципах семантично-акустичної організації, формах реального буття, у необхідності повторного відтворення за допомогою музиканта-виконавця, внаслідок чого він, художній образ, кожного разу отримує нову суб'єктивізацію, нове тлумачення і нову якість.

Особливістю музичного образу є також ті обставини, що він створюється, формується в уяві композитора як результат складної психічної, творчої і технологічної діяльності, фіксується у нотному запису з відносною точністю об'єктивно-суб'єктивних чинників і реально виявляється у виконавському процесі кожного разу в дещо іншому моделюванні, зумовленому суб'єктивним пізнанням і відтворенням нотного тексту тим чи іншим виконавцем.

Унікальним явищем є музичний твір, що являє собою завершену художньо-семантичну цілісність – неподільну єдність художнього змісту і музичної форми. Зміст твору відтворюється процесуально за допомогою виражальних засобів музичної мови, озвучення у заданій логічній послідовності його складових частин, шляхом досягнення відповідних художньо-сміслових взаємозв'язків між цими частинами і окремими звуковими елементами, раціонально-емоційного викладу музичної думки у часі відповідно до інтерпретаційного задуму.

Кожний музичний твір має унікальну, притаманну лише творам музичного мистецтва, будову – музичну форму. Ця форма визначається змістом твору, створюється в єдності з ним і, розгортаючись у часі,

«завжди являє собою процес, тобто розвиток з тим чи іншим ступенем інтенсивності, інколи постійної, але переважно, змінної» [8, с. 10].

Своєрідним є спосіб реального буття твору музичного мистецтва. Спочатку він існує в уяві композитора, потім у знаковій фіксації на нотному папері як семіотичний текст. Попадаючи у коло творчих інтересів виконавця, він аперцептивно переноситься в його, виконавця, свідомість і пам'ять і стає об'єктом інтерпретаційної суб'єктивації. Нарешті, безпосередньо реалізуючись у виконавському процесі, виявляється як звукова матерія і переноситься в емоційно-почуттєву сферу слухачів як певний художньо-образний зміст і художня якість.

Специфічними є також способи і засоби, за допомогою яких музичне мистецтво репрезентує свої твори. Це наявність музиканта-виконавця, що «оживляє» твір, відтворює звукову матерію, і в процесі інтерпретації робить його об'єктом сприймання як одного з варіантів тлумачення художнього задуму композитора.

Діяльність виконавця забезпечує необхідні зв'язки між композитором, якого представляє музичний твір, і слухачем. «У діяльності, – наголошував О. М. Леонт'єв, – і відбувається перехід об'єкта в його суб'єктивну форму, в образ; разом з тим у діяльності відбувається також перехід діяльності в її об'єктивні результати, в її продукти» [4, с. 81].

Отже, головна функція виконавця очевидна і зрозуміла. Проте у схемі «композитор – виконавець – слухач», сформованій у закінченому вигляді Б. В. Асаф'євим, не знаходить, зрозуміло, свого відображення уся різноманітність і багатовекторність діяльності виконавця. Ця діяльність у кожному окремому випадку суб'єктивується певними, не завжди адекватними мотивами і метою, психологічними станами, техніко-виконавськими і художньо-творчими можливостями інтерпретатора-виконавця тощо.

Інтерпретаторська діяльність характеризується наявністю великої кількості і різноманітністю технологій відтворення музики. У контексті даної праці технологія розуміється як сукупність процесів і дій, прийомів відповідно організованих і спрямованих на вирішення усього комплексу виконавських завдань, починаючи з відтворення одного звуку і закінчуючи досягненням необхідної досконалості техніко-моторних дій, відтворення виражальних засобів музичної мови, логічного, художньо обумовленого зв'язку і взаємодії конструктивних елементів музичної форми, фактури.

Важливою складовою частиною технології виконавського процесу є правильне, мотивоване логікою побудови художньої цілісності відтворення засобів музичної виразності. Вони виявляються як носії художньо-образної змістовності у взаємозв'язках і взаємодії, детермінованих художньою доцільністю і необхідністю вирішення конкретних інтерпретаційних завдань. У той же час засоби музичної виразності

виконують у виконавському процесі певні організаційні функції, забезпечуючи необхідний темп і його модифікації, ритмічність музичного руху, потрібну силу звучання та її зміни в кожному епізоді тощо, а також логічні зв'язки і взаємовідносини, зумовлюючи логіку всього виконавського процесу.

Процес виконавської діяльності складається з великої кількості різноманітних виконавських дій, які сукупно відтворюють логіку та особливості розгортання музичної думки у часовому просторі і часових вимірах у межах і відповідно до вимог музичної форми.

Необхідно відзначити ще один напрям виявлення процесу інтерпретаторсько-виконавської діяльності – його функцію комунікації художніх образів. Виконавство, як відомо, безпосередньо спрямоване на слухача, а реальне звучання музики формує процес її сприймання. Виконавець, використовуючи художньо-образні засоби твору і наповнюючи їх особистими почуттями і переживаннями, здійснює відповідний вплив на слухача, який, у свою чергу, відчуває цей вплив, і у нього пробуджуються відповідні почуття та емоції. Під час таких об'єктивно-суб'єктивних зв'язків виконавець має змогу оцінити ефективність музичного твору та його інтерпретації, а слухач – винести свою суб'єктивну оцінку не тільки музичному творові, але й самому виконавцю.

Але найсуттєвішим чинником, що унеможлиблює точне повторне виконання твору, є суб'єктивна сутність виконавського процесу. Якщо неадекватність інтерпретації одного і того ж твору різними виконавцями зумовлюється їх індивідуальними відмінностями, зокрема невідповідністю освіти, музичних здібностей, виконавської манери тощо, то різне трактування твору одним і тим же виконавцем зумовлюється саме суб'єктивною сутністю людської діяльності як такої, і художньої творчості, зокрема.

Суб'єктивні чинники виявляються у неможливості точно відтворити темп і динамічний план попереднього виконання, повторно відчуті і повторити усі звуко-часові модифікації музичного розвитку. Окрім того, кожного разу великий вплив на виконавський процес здійснює самопочуття виконавця, його творчий настрій, рівень хвилювання, слухачька аудиторія і особливості сприймання нею музики та інші об'єктивні і суб'єктивні фактори, які на кожному концерті не можуть бути адекватними.

І, нарешті, зупинимо увагу на основній якості продукту музично-виконавської діяльності – художній цінності. Як відомо, усяка цінність пізнається через оцінку. «Художня цінність музики, – писав О. О. Ільченко, – пізнається через художню оцінку. Незважаючи на соціально-естетичну обумовленість, залежність від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, художня оцінка як форма і рівень відношення

суспільства і окремого індивіда до твору мистецтва є єдиним еквівалентним відображенням художньої цінності. Адже об'єктивна самоцінність музики, високі художні якості окремого музичного твору виникають внаслідок суб'єктивної діяльності людини і, у свою чергу, усвідомлюються і стверджуються як такі шляхом емоційно-розумової діяльності людини, формування індивідуального відношення і суспільно-громадської думки» [5, с. 12–13].

Разом з тим художньо-ціннісні характеристики твору, виявлені у процесі виконавства, не завжди тотожні з його ідеальною цінністю, уже усвідомленій і зафіксованій у суспільному мисленні. Детермінує таке становище значна кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів, основними з яких є якість виконання і особливості сприймання твору. Хоча сприймання музики не має, на перший погляд, прямого відношення до виконавського процесу, саме воно часто виступає визначальним фактором його ефективності. Виконавець підсвідомо попадає під вплив слухацької аудиторії: уважне, зацікавлене сприймання розкріпачує його, помножує техніко-виконавські можливості та активізує художньо-творчі виявлення, а неуважне, байдуже ставлення негативно діє на психічний стан виконавця, пригнічує його творчий потенціал.

У процесі виконання і сприймання музики між виконавцем і слухачами виникають певні комунікативні зв'язки і взаємовпливи, що зумовлюють її реальну, у даному випадку художню цінність.

Отже, музичний твір як продукт інтерпретаційно-виконавської діяльності, існує у складних умовах об'єктивно-суб'єктивних відносин, виникає і матеріалізується у звукообразній константі як унікальне виявлення специфічної форми свідомості і мислення, відображення реального світу людських почуттів та емоцій.

Викладені вище дефініції і характеристики музичного виконавства, виявлені характерні ознаки музичного мистецтва та вивчення особливостей їх виявлення в музично-виконавській діяльності, дають підстави стверджувати, що специфіку музичної інтерпретації визначають сутнісні ознаки і властивості, що характеризують музику як вид мистецтва, зокрема музична мова, особливості музичного стилю, жанру, унікальність музичного твору, музичного змісту, музичної форми, музичного образу, а також основній якості продукту музично-виконавської діяльності – художній цінності. На нашу думку, технологічний підхід до розкриття специфіки музичної інтерпретації більш повно розкриває його зміст та сутність, а також буде сприяти художньо-мистецькому розвитку особи виконавця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации. Новосибирск, 1982. 256 с.
2. Доценко А. С. Проблема стиля в этике и искусствоведении. Москва, 1983. 64 с.
3. Зись А. Я. Искусство и эстетика. Москва, 1975. 447 с.
4. Каган М. С. Искусство в системе культуры. Ленинград, 1987. 272 с.
5. Ільченко О. О. Народне оркестрове виконавство: аматорство і проблеми художності. Київ, 1994. 116 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1975. 304 с.
7. Мазель Л. Строение музыкальных произведений. Москва, 1986. 528 с.
8. Способин И. В. Музыкальная форма. Москва, 1980. 400 с.
9. Чередниченко Т. В. Современная марксистско-ленинская эстетика музыкального искусства: проблемы и перспективы развития. Москва, 1987. 320 с.
10. Энциклопедический музыкальный словарь. Москва, 1966. 632 с.